

The Queen's Gambit maakt schaken sexy

Als iemand die zijn kostbare tijd niet wil vergooien met het kijken van series op Netflix, kun je als schaakliefhebber beslist niet heen om *The Queen's Gambit*. Met slechts zeven episoden uit het stormachtige leven van een in het oog springend vrouwelijk schaaktalent is deze immens populaire serie even overzichtelijk als je beste schaakpartij: een overrompelende opening, een uitgebalanceerd middenspel en een eindspel om je vingers bij af te likken.

Nadat de negenjarige Beth haar moeder bij een auto-ongeluk verliest, belandt ze in een weeshuis voor meisjes, die daar wachten op adoptieouders. Beth is introvert en heeft een boze blik. De meisjes krijgen elke dag een groene pil, zodat ze overdag rustig blijven, maar sommigen sparen de pillen op, zodat ze 's nachts fijn kunnen dromen. Terwijl oudere meisjes sterke verhalen over jongens vertellen, ontdekt Beth een verboden kelder waar een mysterieuze conciërge met zichzelf zit te schaken.

Schaken op het plafond

Na wat aandringen, leert hij haar de beginnelen van het schaakspel en niet lang daarna krijgt ze van hem een boek met schaakopeningen. Beth raakt zo geobsedeerd dat ze 's avonds in bed, nadat ze een groene pil heeft geslikt, grote schaakstukken op het zwart-wit geblokte plafond allerlei interessante combinaties ziet maken. Haar voorspoedige

schaakontwikkeling dreigt abrupt te staken als de leiding van het weeshuis mededeelt dat de meisjes geen groene pillen meer mogen. Beth is ten einde raad. In een zenuwslopende scène ontvreemdt ze een grote pot pillen uit een afgesloten kamer en propt resoluut haar zakken en haar mond vol.

We bevinden ons dus met een in zichzelf gekeerd meisje dat niet al te fris uit haar ogen kijkt, fratsen uithaalt die leeftijdgenootjes niet durven en dagelijks contact heeft met een al even geheimzinnige conciërge in een weeshuis eind jaren vijftig. Maar als Beth een tijdje later komt te wonen bij adoptieouders blijkt snel dat we niet in een griezelverhaal zitten, maar in een kleurrijk opgroeidrama. Beth als tiener wordt gespeeld door Anya Taylor-Joy, die met haar grote, enigmatische ogen zo nu en dan een al even onbestemde indruk achterlaat als haar jongere ik. De actrice, die eerder furore

maakte in de horrorfilm *The Witch: A New-England Folktale* (2015), is voor *The Queen's Gambit* al even perfect gecast. Het duurt niet lang voordat de kijker zich volledig met de uitzonderlijke Beth en haar schaaktalent kan identificeren, geholpen door de fantastische vormgeving en de geloofwaardige mise-en-scène, waardoor de kijker zich middenin de jaren zestig waant.

Onder een vergrootglas

Ook de atmosfeer van de schaakpartijen - van de opgewonden stemming wanneer een (aantrekkelijke) vrouw de schaakarena betreedt tot en met het beeld van tientallen oude mannetjes aan stenen tafels in een Russisch stadspark - is prachtig neergezet, net als de gewoontes en omstandigheden die bij het spel horen. De makers van *The Queen's Gambit* lieten zich adviseren door grootheid Gary Kasparov en schaakauteur Bruce Pandolfini, die als strenge coach wordt

Beth en de conciërge

Beth en Benny Watts

Beth tegen de Rus Borgov

geportretteerd in *Searching for Bobby Fisher* (1993). Uiteraard hebben oplettende kijkers niet alleen gekeken of het witte veld rechts-onder ligt, maar vooral de schaaktechnische aspecten in deze dure miniserie onder een vergrootglas bekeken.

Zo opent Beth weliswaar met d4, echter c4, de gebruikelijke vervolgzet van het Damegambiet, is nergens te bekennen, terwijl ze in sommige partijen juist kwistig met (schijn)offers strooit. Verder zou haar rating van 1800 na een groot aantal klinke overwinningen zeker 500 punten hoger moeten zijn, geven haar tegenstanders meestal ongebruikelijk op door hun koning om te gooien en speelt Beth tegen de flamboyante Amerikaanse kampioen Benny Watts een variant van het Siciliaans, maar zien we later tijdens het eindspel haar pion op d2, die ze al in de opening had verzet. Maar verder mag de schaakliefhebber absoluut niet klagen – Beth tovert met overtuiging een aantal fraaie combinaties op het bord, en Gert Ligterink beschreef in *De Volkskrant* al hoe Beth het eindspel beter behandelde dan Jakovenko dat deed tegen Stellwagen (Wijk aan Zee 2007).

Onstuitbare opmars

De fictieve Beth Harmon is bezig aan een onstuitbare opmars in een tijd dat in de echte wereld mannelijke schaakprominenten verbaal de vloer aanveegden met vrouwelijke schakers. Zo verkondigde Fisher in 1962 dat 'alle vrouwen zwak zijn, dom in vergelijking met mannen, en dat vrouwen niet zouden moeten schaken'. Ook andere, minder grofgebekte grootmeesters hebben zich denigrerend uitgelaten over de schaak-kwaliteiten van vrouwen, zelfs Kasparov, die sprak van 'de imperfectie van de vrou-

welijke psyche' en 'hun gebrek aan een *killer instinct*'. Ook Nigel Short moest het ontgelden nadat hij repte over zijn vermoeden dat 'de bedrading in de hersenen volstrekt anders werkt'. Soms echter is het lot rechtvaardig en smaakt de wraak zoet. Niemand minder dan de sterkste vrouwelijke schaker ooit, Judit Polgár, zou niet lang na die seksistische uitspraken zegevieren op beide heren. Met haar professionele instelling en agressieve spel inspireerde de Hongaarse uiteraard vele dames, zoals de Amerikaanse vrouwenkampioen Jennifer Shahade, die in haar boek met de veelzeggende titel *Chess Bitch* schrijft dat de meeste vrouwen aanvullend spelen om af te rekenen met alle vooroordelen.

De reden dat vrouwen toetreden tot een mannenbolwerk heeft in het geval van de protagonist in *The Queen's Gambit* nauwelijks te maken met sekse, maar vooral omdat zij simpelweg is gefascineerd door het schaakspel. Bij onze heldin Beth Harmon speelt natuurlijk wel mee dat zij als getroebleerd weesmeisje het leven, zoals dat zich afspeelt in de afgebakende omgeving van 64 velden, beter kan begrijpen en er naar eigen zeggen een bepaalde macht op kan uitoefenen. Maar het plezier staat centraal, waar de strijd met de andere sekse (aanvankelijk) van ondergeschikt belang is. Dat zie je ook in andere schaakfilms met vrouwelijke enthousiastelingen. Neem bijvoorbeeld de kleine Sara in *Lang leve de koningin* (1995) die om haar slechte schoolresultaten te vergeten, fantaseert dat alle stukken op haar schaakbord tot leven komen. Of het Franse drama *Joueuse* (2009) waarin het Corsicaanse kamermeisje Héléne leert schaken als remedie tegen een saai huwelijk, alsook de filmbiografie *Queen of Katwe*

(2016) waarin het Oegandese meisje Phiona zich uit een sloppenwijk van Kampala opwerkt tot schaakkampioene en regelmatig gehakt van haar tegenstanders maakt.

Femme fatale

De sportieve clash tussen twee individuen is een terugkerend thema in het werk van de Amerikaanse romanschrijver Walter Tevis die *The Queen's Gambit* in 1983 voltooide. In zijn eerder verfilmde boeken - *The Hustler* en het vervolg *The Color of Money* - dient het biljartlaken als strijdtoneel waarop twee opponenten zowel de slechtste als beste eigenschappen bij elkaar naar boven brengen. Echter de Netflix-serie over het vrouwelijke schaakwonder werkt als een sprookje, waarin tegenslagen worden overwonnen en de hoofdpersoon uiteindelijk aan haar kind-trauma lijkt te ontsnappen. Het schuwe weesmeisje van weleer is uitgegroeid tot een uiterst zelfverzekerde, zeer modebewuste femme fatale, die met een aantal bevriende schakers niet alleen het bord maar ook het bed heeft gedeeld. Nu ze haar ultieme schaakdoel heeft bereikt, kan ze zich hopelijk ook richten op een leven naast het schaken en lukt het haar misschien ook om die andere verslaving van pillen en drank af te zweren.

Gelukkig beslaat *The Queen's Gambit* slechts één seizoen van zeven afleveringen. Een vervolg van dit meeslepende schaakdrama vol subliem georkestreerde schermutselingen en het bevredigende eindspel zou al snel verworden tot een herhaling van zetten en een onherroepelijke patstelling. Liever kijken we reikhalzend uit naar al die meisjes die binnenkort onze eigen schaaklokalen zullen betreden en *en passant* al die mannelijke betweters zonder een spier te vertrekken een memorabel lesje leren.